

Levelek Rómából

Kováts József és Gáll Ferenc Rómában kötött barátságot. Éppenséggel ismerhették egymást otthonról is, hiszen mindkettejük szülővárosa Kolozsvár volt — egy időben egy utcában is laktak, a Rákóczi úton —, de Rómába kellett vezetnie minden útnak, az ő útjuknak is, hogy találkozzanak. A szépírónak, irodalmárnak és kritikusnak induló Kováts József egészen másképp jutott ki a harmincas években az olasz fővárosba, mint a nála hat évvel fiatalabb Gáll Ferenc, a művész-pálya várományosa. A pécsi egyetem magyar—olasz—francia szakos diplomásaként Kováts 1932-ben fél évre szóló ösztöndíjat kap, hogy a Római Magyar Intézetben filológiai képzettségét gyarapítsa. Az új esztendő első napjaiban érkezett meg a Collegium Hungaricumba, s mint pár hónappal később egy hazaküldött tudósításában írja, egész Rómában csak ketten Gállal voltak kolozsváriak, „abban az értelemben, hogy státus, család, illetőség szempontjából egyaránt az említett város legyen a hazánk”. Gáll Ferencet korán megmutatkozó művészi hajlama csábítja az olasz útra. 1929 októberében Fülöp Antal Andorral érkezik meg a római Termini pályaudvarra, anélkül hogy egy szót is tudna olaszul, és hogy összekötetései túlságosan biztatóak lettek volna. De felvételi je sikerül, a dallamos hangzású Accademia delle Belle Arti növendéke lesz. Hogyan boldogul a torkot szorító idegenségben, azt éppen Kováts Józsefnek mondja el, színes anyagot kínálva neki egy riporthoz, hazaküldött római tudósításhoz. Tömegszálláson lakik, csodaváró vagy idegenlégőbe készülő magyarok társaságában tengődik, míg székely sorstársa, Boros Sándor beajánlja egy keleti papi szemináriumba, inasnak, mosogató fiúnak. Két éven át reggelijét úgy szerzi meg, hogy harangozást vállal... „Kopottan és éhesen mentem fel végül egy befolyásos római magyar úrhoz — olvassuk az 1932. április 7-én, a nagyváradi *Erdélyi Lapok*ban megjelent riportban —, aki kijárta, hogy a Magyar Akadémián kosztot és lakást kapjak ingyen. Monsignore Lutornak kellett ennek fejében inaskodnom. Úri élet következett...“ Amikor Kováts Józseffel találkozik, egy ösztöndíj nyertese, kérendelése szaporodnak, s ha anyagi helyzete nem is fényes, keserves római gyökérverése inkább emlék, romantika már.

Gáll Ferenc sok mindent köszönhet e barátságának. Kováts jó szemű kritikus, észreveszi, mi akadályozhatja a fiatal festő révbe jutását. Nem elég a rajztudás, a brillírozó komponáló készség, az egyre biztosabb eligazodás a művészettörténet stílusában, a nagy alkotók műhelytitkaiban; mindez, figyelmezteti Gállt, csak akkor hoz megnyugtató eredményt, ha egyéniségét adja képeiben. Kritikáiban később is ezt kéri tőle számon. Közben írásaival segíti festő barátja népszerűségét, a hazai közönségnek mutatja be fejlődését, kiállításait, festményeit. Ő keres vevőt a képeinek is. Kolozsvári és nagyváradi lapokban jelennek meg a róla szóló írásai; 1932-es kolozsvári kiállítása katalógusához Kováts ír előszót.

Barátságuknak, sokáig meg nem szakadó kapcsolatuknak emléke az a két levél is, mely az író hagyatékában megmaradt. Gáll a Kováts elutazása után történetekről tudósít bennünket, hangulatképet ad a római művészkolóniáról, leírja, milyen is volt a harmincas években az ottani „akadémiai lét”. Leveleinek (melyeket csupán néhány személyes részlet elhagyásával és a mai helyesírásra korrigálva teszünk közzé) dokumentumértéke éppen megelevenítő erejében van.

Igen sok művész, köztük több erdélyi is megfordult a húszas-harmincas években a köznapí nevén Collegium Hungaricumnak nevezett Római Magyar Intézetben. Gerevich Tibor irányításával itt születik meg a neoklasszicizmust hirdető „római iskola”. Gáll Ferencel egyidőben Pátzay Pál, Aba Novák Vilmos, Patkó Károly, Molnár C. Pál, Hincz Gyula és több más művész lakik a Palazzo Falconieriben. A Via Giuliaán álló épület (ahonnan Gáll Ferenc is keltezi leveleit) tulajdonképpen nem akadémia, nem oktatási intézmény. Történészeknek, régészeknek, képzőművészeknek, művészettörténeti kutatóknak nyújtott lehetőséget — adott szállást és ellátást —, hogy Rómában tetszésük szerint képezhessék magukat. Gáll Fe-

renc épp akkoriban érkezik az olasz fővárosba, amikor a két és fél millió líráért megvásárolt palotába az intézet berendezkedik. Amit műterme kényelmességéről ír, nem túlzás. A kolozsvári *Ellenzék* egyik, 1930-as riportjában olvassuk: „A palotát központi fűtéssel, minden szobában hideg-meleg vízzel, telefontal, fürdőszobákkal szerelték fel, a nagyobb termeket festőműtermekké alakították át, míg a szobrászoknak a palota melletti kertben építettek alkalmas műtermeket.” Gáll innen jár be az olasz főváros művészeti akadémijára, Umberto Coronaldi korrek-túrára. Esténként a palota társalkodójában beszélgetnek a művészek, másik vita-fórumuk helye a Piazza Venezián levő Faraglia kávéház terasza...

A levelekben említettek többsége ismert név, kilétük „kikövetkeztethető” akkor is, ha csak vezeték- vagy éppen keresztnévükön említik őket. Várady Imre dr. művészettörténész, az intézet adminisztrációját vezette, „a művészek barátja- és pártfogójaként” emlegették. A már említett Luttor Ferenc vatikáni követségi tanácsos, több római útikönyv, népszerűsítő munka szerzője, az intézetben az egy-házi kutatásokat végző papok felettese. A Tibi néven emlegetett közös ismerős Kardos Tibor, a humanizmus kora és az olasz irodalom egyik legkiválóbb ismerője és kutatója lesz; később, egy ideig a római intézet igazgatója.

A művészek között Jeges Ernő (1898—1956) festő és grafikus, a római iskola neoklasszicizmusának feltétlen híve, akit mint freskófestőt is számon tartottak. Mészáros László (1905—1945) a modern magyar szobrászat kiválósága; 1931 és 1934 között volt a Collegium Hungaricum ösztöndíjasa. Több ismert munkája, a fasizmus ellen tiltakozó szobra és plakettje készült Rómában. 1935-ben a Szovjetunióba emigrált. Ispánki József (szül. 1906) mint köztéri szobrász és éremművész lett ismertté. Római ösztöndíjas 1931 és 1933 között. Deák Nándor a két világháború között Kolozsváron és Nagybányán dolgozó festő; naturalista-impresszionista stílusban, a hagyományos képszerkesztés szabályait betartva dolgozott.

A festő Papp (Popp) Aurél, akiről szintén említés történik az első levélben, voltaképp felfedezője volt Gáll Ferenc tehetségének. Még jóval a római utazás előtt történt, hogy a fiatal fiút rajzai, kez ügyessége láttán magával viszi szatmári kerámiagyárába, illetve felsőbányai nyári műtermébe.

Kedves Jóska!

Ne vedd rossz néven, hogy eddig nem írtam. De — Te tudod a legjobban, mennyi dolgom van, különösen mostan.

Fájdalom, hogy rossz helyre tettek a klinikán, de ne búsulj, mert ott leszél jól nemskóra, el tudom képzelni [a] körülötted levő rossz szagú betegeket, csoda regényeket komponálhatsz róluk.

Itt a régi megszokott mederben folyik minden. Várady szabadságra ment, a Dirí itt olvassa még az újságokat. Szóval minden a régi.

Nem kosztolhatom lent, kifogytam minden pénzből. Az elmúlt héten egy cent nélkül járkáltam. [...]

Magolok, kedves Jóska, de úgy születtem, mind otthon jár az eszem, hiába, nincs senkije az embernek, nem is csuda. Szeretném minden képemet eladni, hogy vigyek haza egy kis pénzt, mert bizony otthon is jól fogna egy-két ezer lej. Szegény apám nemigen dolgozott, most még beteg is volt, mire egészen jobban lesz, híre-nyoma sem lesz a munkának. Az útiköltségemet reméltem a beszélt kiállítás-ról, de pechünkre, ezt sem csinálják az idén, oda is egy csomó pénzt adtam rá-mára. Szegény Kati, egészen el van keseredve, nem tudja kosztját fizetni, van baj elég. Napokban fogok írni Papp Aurélnak, haragszik az öreg rám: de mit csináljak.

[...] Vargával most jól vagyok. Tibiről vagy Rólad néha beszéllek, csak hümmög és fejét hajtogatja: nem szeret titeket, neki — kommunisták vagytok! Luttor meg az unokahúga haragszanak, az orruk igen hosszú, ti, egy portrét kellett volna az asszonynak festeni. Anyagra 80 lírát kértem: máskülönb teljesen ingyen festettem volna meg. Sokallta [a] 80 lírát, így meg vagyok mentve a fölösleges munkától. Rettenetes egy perszónák. Fő — amiért megdolgozok — az ebédet adják rendesen, azután Isten áldja meg tovább. Igazam van?

Papok között sokszor esett szó Rólad, és mindig a legjobban, — különösen Galla részéről (Varga rettenetesen szidja a papokat, ezért valószínű, nem lesz hosszú életű az akadémián).

Az újságod megkapod? Ide igen rendszertelenül érkezik, ami jön, azt én rendszeren elküldöm. Most hogy vagy? Mi van Kardos Tibivel? — üdvözlöm a fiút, add át majd alkalomadtán. Nem kívánom, hogy bélyegre költsd a pénzed külön, ha egy pár sort írni fogsz, azt tedd majd a Ria levelébe.

Ezt a sok hibákkal teleírt levelem befejezem, igyekezz, kedves Jóska, hogy júliusban már Kolozsvárt lássalak.

Addig is szeretettel gondolok Rád

Feri

Kelt Róma 1932 [1933?] május 30.

[Címzés a borítékon:] Nagy[s] Dr. Kováts József Úr — Pécs. Központi egyetem: Ungheria

F[eladó]: Gáll Ferenc festőművész, Via Giulia, Róma

Kedves Jóska!

[...] Az itteni életünkre vagy kíváncsi. Ez bizony itt — örökös esős időhöz hasonlítható — borús és szomorú. A ház az idén is — mint minden évben — megtelt protekciós, fölényes, nagy hangadókkal. Csupa kificamodott beteg lelkekkel van tele az Accademia híres falai. Kivéve egypárat közülük.

Az utálatos S. is, akiben a nagyképűség és a butaság már virágokat hajt — ezévre is megjött, hogy a tradíciós tunya életükkel újabb és újabb oszlopai legyenek a tömegeket kihasználó kapitalizmusnak.

Ah, még sok van itt, aki megjött, és aki már itten volt, s akikért kár az idő meg a tinta, hogy az ember papíros[ra] kuszálja rafinált életüket. Jeges úr megkezdett munkájáról nem tudok semmit írni, mert ezévből nem láttam. [...] Mészáros Laci meg Ispánki komolyan dolgoznak, az üzenetedet, valamint üdvözlétedet átadtam nekik.

Ami a kommunistaságod illeti, Te sose törődj ezekkel a barmokkal (ügyelj, hogy evvel a gondolatokkal nehegy mártírrá tedd magad az emberek előtt). Tavaly rám is orroltak, mert meg mertem hallgatni oktatásaid, és volt bátorságom személyed szeretni és tisztelni. Néha hallom fonnyadt szájok üregéből előbugyborékoló vértelen, kaján hangokat, „Na, mit csinál az a barátja?!“ Nem jövök dühbe, ezek az emberek olyan kis pontok életünk bús tengerén...

Jelenlegi pénzügyi helyzetem! 12,75 cent, s egy óra múlva még kevesebb lesz. Ebből sok mindent „kéne“, jó, hogy csak kéne kifizetni — villanyt, mosást, a múlt hónapi tejet s kosztot, nem beszélve a többi fontos dolgok beszerzéséről.

Ezek az urak várnak. Csak egy kevéske idő kell, mert az Úristen ide szalaszt egy szegény őrültet, akinek még ma is (!) kép kell. Februárban 850 [írára] adtam el képet, az adósságom kifizettem. Rossz cipőm helyett újat vettem, anyagot is beszereztem, s megint nincs pénzem: a mostani helyzetem nem aggaszt, mert ha a pénzem, amit hülye fejemmel kölcsön adtam egy barátomnak, megkapom, akkor megint lesz egypár napig vig élet a „Grand Italiában“. Kérlek, Jóska, az anyagi helyzetem tényálladékáról ne szólj senkinek. S ha netalán képet leszel szíves vásároltatni, azzal a pénzzel szüleimet óhajtanám segíteni, mert ők szegényebbek, mint én, nagy szükség volna a pénzre most otthon, ezt ugyan nekem nem írják. (Kép ára képek hátá[ra] van írva.)

Kedves Öreg, ne szomorkodj, én hiszem, hogy mi még sokáig fogunk együtt vigadni és búsulni ezen a földön. Szegény Deák Nándit, legalább, mint magyar embert, Te pártold, amennyire tőled telik, mert anélkül is a többi kollegák [...] igen gögősek, gorombák vele szemben.

Jótanácsaid — most is, mint ennek előtte tettem — szeretettel megfogadom, és igyekszem irányításaid számomra hasznosítani.

Egészségileg hál' Istennek jól vagyok. Rendesen látogatom az accademiát, szorgalmasan dolgozok és tanulok. Műtermem nagyon kellemes, minden szabad időm benne töltöm el. Jelenleg két nagyobb kompozíció dolgozom. [...]

Szeretettel ölel

Gáll Feri

Kelt Róma 1933. március 3-án.

Ui. Tisztelőid meleg üdvözlétüket küldik. Mészáros, Ispánki, Novotny, Guszti és Luigi.

[Címzés a borítékon:] Nagy[s]. Dr. Kováts József úr, Cluj. Romania, Str. Gen. Grigorescu 100.

Gáll Ferenc, Via Giulia 1, Roma.

MURÁDIN JENŐ közlése

Egy Dési Huber-levél margójára

Dési Huber István leveleinek sajtó alá rendezése közben családi levelesládánkból előkerült egy ceruzával, sebtében fogalmazott levél, melyben a művész a *Korunk* egykori szerkesztőivel való megismerkedéséről is beszámolt bátyjának.

A levél több mint fél évszázada íródott. Ekkor járt, kilencévi távollét után, ismét itthon Dési Huber István, akit felesége és sógora is elkísért. Az útról Dési Huber Istvánné is megemlékezik könyvében: „1930 nyarán lementünk Désre, ahol apósom és Pista bátyja lakott. Bandi is velünk jött Désre, és amikor Kata, aki ekkor otthon volt apjánál, s akivel állandóan leveleztünk, megtudta, hogy Désre megyünk, táviratozott, hogy ő is jön, és Désre egyszerre érkezünk meg. Bandi hamarosan beleszeretett a gyönyörű fiatal teremtsébe, és hazatérve azzal az örömhírral leptek meg, hogy össze akarnak házasodni. — Dést Pista nagyon élvezte, s később is, amikor életében még néhányszor elmentünk Désre, örömmel ment haza. Számos képe és utolsó nyaráról maradt rajzai, jegyzetei is tükrözik azt a szeretetet, amellyel kedves városát meg akarta örökíteni.” (Dési Huber Istvánné: *Dési Huber István*. Bp., 1964. 49.)

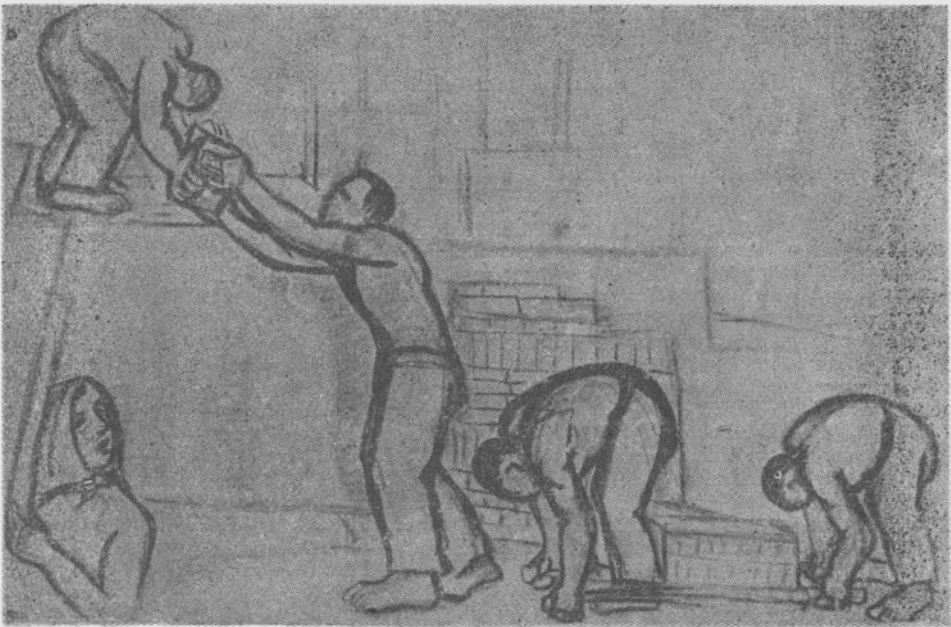
Az idézetben szereplő Bandi: Sugár Andor (1903—1944), a szocialista képzőművészek csoportjának egyik alapítója volt. Művészetével a fasizmus elleni harcot szolgálta, mindaddig, amíg 1944-ben elhurcolta a Gestapo. Felesége, született Kalmár Kata, fotóművészként dolgozott. Dési útjuk során készült a mellékelt felvétel. Középen Dési Huber István áll, mellette apja és bátyja, mögötte felesége és későbbi sógornője. Oldalt apja utolsó felesége és egy ismerős.

„Édes Óreg Barátom! — írja Dési Huber, apámnak. — A levélírás nem kenyerem, belátom, s különben is, míg odalenn lógtam Nálatok, úgy felgyűltek itt a dolgok, hogy már ezek miatt sem jutottam az íráshoz.

Hazajövet egy napig Kolozsvárott voltunk, s ott megismerkedtünk a Korunkgárdával, egy igen kedves estét töltöttünk körükben, és ott találkoztam, kellemes meglepetésemre, a dési Vajda ügyvéd legkisebb lányával, mint jó elvtársnővel, — a végén kölcsönösen gratuláltunk egymásnak, hogy hova jutottunk. Egyébként, a Becsi Andor felesége és a Cluj-i Munkás Kamara Színház fő erőssége. Érdekes!

Dési Huber István családjában (Dés, 1930)

Dési Huber István: Építők

Ígéretet tettem, s azóta meg is írtam egy cikket a múlt évi pesti festészetről, kíváncsi vagyok, lehozzák-e, jó lesz-e? Alnév alatt, mint István Gyula írom, tekintve, hogy magam is aktív pictor vagyok.

Különben, hogy vagy, mi van a könyveddel? Nyomdában van már? [...]

Magunkról: vagyunk — dolgozunk — olvasunk. Most olvasom: *Barbusse: 150.000.000 baut eine neue Welt* című munkáját; érdekes, jó és persze pathetikus Barbusse.

Sokat festek, ha nem is dolgoztam otthon, sok témát hoztam magammal, magamban. [...] Moldváról, a csángókról akarok érdeklődni, a népművészet igen belső ügyem. Véleményem szerint, amint a modern muzsikához — Bartók, Kodály — úgy az új picturához is sok köze van.

Rapszódikusan írok, no majd legközelebb talán jobban megy.

Szervusz Öreg Bátyám, csókollak: Pista."

Dési Huber István és a *Korunk* kapcsolatáról már többen írtak. Sajnos, a *Korunk* 1930—1931-es példányai között nem leltem István Gyulára, de más, Dési Huber tollára utaló írásra sem. Így, továbbra is, első *Korunk*-jelentkezésének *A festészeti „izmusok” bírálatához* című tanulmányt kell tekintenünk. Ezt, mely 1933-ban jelent meg, az évek folyamán újabb írások követték. „Ezek az írások egyformán fontos dokumentumai Dési Huber művészi fejlődésének s a *Korunk* több szálból sodródó művészetpolitikai vezérfonalának; az útkeresés, illetve — különféle hatások közepette — a tisztázódás dokumentumai” — állapítja meg Kántor Lajos, *Kép, világgép* című művében (Buk., 1977. 82.); hiszen Dési Huber „missziót teljesített. Azt aényt, hogy esztétikai írásainak mennyiségileg és minőségileg legjelentősebb részét (amíg a folyóiratot be nem tiltották) a *Korunk*nak küldte, csak akkor mérlegelhetjük reálisan, ha tudjuk: Dési Huber István nem csupán festőként ért el a magyar szocialista művészet élvonalába, de marxista műkritikusként is az élen járt”. (I. m. 96.)

S hogy miért éppen a *Korunk*nak küldte írásait, arra Ráczy Győző szavaival válaszolhatunk: „Korántsem véletlen, hogy Dési Huber remek kritikái a Gaál Gábor szerkesztette népfronti *Korunk*ban jelentek meg. A két világháború közötti Délkelet-Európában az RKP irányította romániai *Korunk* volt ugyanis az egyetlen marxista orgánus, amely az ő szocialista szellemiségű képzőművészetelméletét maradéktalanul vállalta, és a leginkább érdekelt volt az általa képviselt művészetfilozófiai igazságok kimondásában.” (Ráczy Győző: *A lírától a metafizikáig*. Buk., 1976. 83.)

Dési Huber sem szóban, sem írásaiban nem szeretett mellébeszélni, taktikázni. Elt há a marxista szókimondás lehetőségével, melyet a legnehezebb években is — szinte késélen egyensúlyozva — biztosított Gaál Gábor a lap munkatársainak.

Az 1930-as dési út után festette Dési Huber a *Nyitott ablak a dési templommal* című képét, melyet két változatban is elkészített. Itthoni emlékeiből született a *Székely menyecske* is, melyet aztán a munkát idéző képei, festői világának további kitarulása: az emberábrázolás követtek.

Olvasmányaiban is elsősorban az ember érdekelt. Barbusse két tilalmas kötete, *A tűz* és *A pokol* frontolvasmányai között szerepelt. A levélben jelzett Barbusse-regényt, a cím szerint ítélve, németül olvasta. Magyarul 1945-ben jelent meg Kolozsváron, Szenczei László fordításában. Dési Huber akkor már nem élt.

Huber András

A dálnoki református templom 1978-ban, előtérben Szobotka András Dózsa-szobra